

Recenzja:

Marek Piasta

Turystyka martyrologiczna w Polsce – na przykładzie Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau**Turystyka Martyrologiczna w Polsce - na przykładzie Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau**

Autor: Praca zbiorowa pod redakcją naukową Jadwigi Berbeki

Seria: Monografie o tematyce turystycznej

Wydawnictwo: Proksenia, Kraków

Data wydania: 2012

Liczba stron: 186

ISBN 978-83-60789-43-8

Może się błędnie wydawać, że turystyka martyrologiczna – zwana często turystyką śmierci czy tanatoturystyką - jest stosunkowo nowym trendem wśród turystów kulturowych. Dotyczy bowiem miejsc odwiedzanych przez sporą liczbę osób, dla których zapewne terminy te są nieznane i niezrozumiałe. Nie mamy zatem do czynienia z nowym nurtem turystyki, a jedynie ze stosunkowo nową terminologią i nieznaną poza kręgami specjalistów klasyfikacją ruchu turystycznego. Jedną z najnowszych pozycji krakowskiego wydawnictwa Proksenia przybliży właśnie tę formę turystyki kulturowej. Na martyrologicznej mapie świata Polska na pewno jest znanym i wyraźnym punktem, a za granicą często nasz kraj kojarzony jest właśnie jako arena tragicznych wydarzeń z czasów II Wojny Światowej. Najboleśniej z nich była organizacja obozu Auschwitz-Birkenau, a badania oparte na jego muzeum, są trzonem niniejszej publikacji. Tak obszernie opracowanie na ten temat nie pojawiło się wcześniej wśród polskich monografii i dlatego warto przyrzeć się mu bliżej.

Jak czytamy we wstępie publikacji, jedną z głównych przyczyn jej powstania były badania przeprowadzone przez Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie na turystach odwiedzających Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w latach 2008-2010. Jako cele badań wskazano: *określenie znaczenia Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau dla turystyki w regionie, identyfikacja motywów odwiedzin Muzeum, diagnoza wpływu wizyty w Muzeum na jednostki oraz poznanie opinii gości na jego temat, a w szczególności jego wybranych składowych* (Berbeka, s.5). Już podczas wstępnego przekartkowania książki można zauważyć, że prezentacja wyników badań zajmuje mniej więcej połowę tej stosunkowo niewielkiej monografii. Tym samym część, w której autorzy koncentrują się na problematyce turystyki martyrologicznej w Polsce liczy zaledwie 40 stron (ok. 70 jeśli doda się historię Auschwitz-Birkenau oraz opis samego Muzeum). Sama publikacja nie jest specjalnie obszerna. Liczy dokładnie 186 stron, a bardzo dużą część z tego zajmują liczne wykresy (w liczbie niemal 100) oraz parę zdjęć i tabel. Tym bardziej może zdziwić czytelnika

liczba autorów poszczególnych podrozdziałów. Łącznie jest to aż dziewięć osób. Biorąc jednak pod uwagę skalę badań prowadzonych w Muzeum łatwiej zrozumieć, że było to przedsięwzięcie wymagające większej liczby badaczy. Omawianą pozycję można generalnie podzielić na dwie zasadnicze części. Pierwsza, do której zaliczają się pierwsze dwa rozdziały, poświęcona jest teoretycznemu ujęciu turystyki martyrologicznej oraz historii obozu Auschwitz-Birkenau. Druga natomiast, na którą składają się kolejne trzy rozdziały, dotyczy już konkretnych wyników badań przeprowadzonych w Muzeum w Oświęcimiu. Dokładną charakterystykę rozdziałów prezentujemy poniżej.

Pierwszy nosi tytuł „Turystyka martyrologiczna jako forma ruchu turystycznego” i składa się z pięciu podrozdziałów napisanych przez Józefa Salę, Agatę Niemczyk i Krzysztofa Lipieckiego. Liczący około 50 stron rozdział rozpoczyna się wyjaśnieniem czym jest turystyka martyrologiczna i tanatoturystyka oraz czym różnią się od siebie obie formy. Autor przyjął definicję turystyki martyrologicznej proponowaną przez WTO, traktującą ją jako „specyficzny rodzaj turystyki kulturowej obejmującej podróże o charakterze poznawczym lub poznawczo - religijnym do miejsc dokumentujących i upamiętniających cierpienie, pacyfikację, męczeństwo, Holokaust czy śmierć ludności” (Sala, s.11). Zarówno pierwszy jak i drugi rozdział (wyjaśniający czym jest turystyka kulturowa) zostały napisane bardzo poprawnie, zrozumiale i ciekawie. Stanowią tym samym pewne kompendium wiedzy o turystyce martyrologicznej oraz tanatoturystyce. Za najmniej ciekawy podrozdział, z punktu widzenia wiodącego tematu opracowania, uchodzi ten o tytule „Determinanty uczestnictwa w turystyce martyrologicznej”. Po krótkim wprowadzeniu autorka opisuje czynniki (determinanty) popytowe oraz podaźowe. Są to podstawy turystyki i nie da się zaprzeczyć ich ważności, lecz większość materiału sprawia wrażenie oderwanego od kontekstu turystyki martyrologicznej. Opiswane są np. składniki kształtowania podstaw (nadawca, przekaz, kanał, odbiorca), osobowości konsumentów czy inflacja. Wydaje się, że niektóre z tych elementów albo powinny zostać pominięte, albo należałoby dodać do nich bardziej dokładne odniesienia do opisywanej problematyki. Nie da się powiedzieć złego słowa o ostatnich dwóch podrozdziałach, czyli „Podstawowe dobra turystyczne w turystyce martyrologicznej” oraz „Miejsca martyrologii na ziemiach polskich”. W bardzo interesujący i precyzyjny sposób opisują wszystko to, co osoba chcąca poznać temat turystyki martyrologicznej wiedzieć powinna. Autorzy poruszają m.in. istotną kwestię różnic pomiędzy obozami koncentracyjnymi i obozami zagłady oraz turystykę Żydów w tym również tzw. „March of Living”. Szczególnie interesujący jest podrozdział opisujący historię miejsc związanych z martyrologią znajdujących się w Polsce. Została w nim zebrana podstawowa wiedza dotycząca np. Bełżca, Treblinki, Majdanku czy Fortu VII w Poznaniu. Takiego opisu oczekuje zapewne każda osoba sięgająca po recenzowany tytuł.

Rozdział drugi został w całości poświęcony Państwowemu Muzeum Auschwitz-Birkenau. Autorami podrozdziałów są Zbigniew Borek oraz Dominik Ziarkowski. Historię obozu koncentracyjnego napisano bardzo zrozumiałym i przyjemnym w odbiorze językiem. Zaczyna się ona od opisu projektu i przeznaczenia działania obozu, następnie prezentuje jak i kiedy powstawał, a kończy momentem wyzwolenia przez 60 Armię 1 Frontu Ukraińskiego. Cały kolejny podrozdział koncentruje się na niełatwej próbie oszacowania ilości ofiar Auschwitz-Birkenau. Borek skrupulatnie opisuje różne poglądy co do liczby zamordowanych więźniów, w których zwraca uwagę na dużą rozbieżność w dokonanych szacunkach. Przyjmuje się bowiem, że w trakcie funkcjonowania obozu zgładzono około 2 – 2,5 miliona osób. Różne teorie podają jednak liczby zarówno wyraźnie zaniżone, oscylujące w granicach 700 tysięcy, jak i przesadnie zawyżone, dochodzące do niewyobrażalnych 5,5 milionów. Czytając ten fragment publikacji nie sposób nie oddać się refleksji na temat tej jakże nieprawdopodobnej zbrodni i ludzi, którzy byli zdolni ją przeprowadzić. Chociaż wiedza o obozie Auschwitz-Birkenau jest powszechna to wydaje się, że niewiele osób, szczególnie tych młodszych, zdaje sobie sprawę z ogromu dokonanego w nim ludobójstwa. Niewiele osób

byłoby w stanie podać ile osób ucierpiało skutkiem wprowadzenia w życie tego morderczego planu. Rozdział kończy się opisem historii oraz obecnego kształtu Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, któremu towarzyszy kilka zdjęć uatrakcyjniających lekturę. Również tutaj należy pochwalić dokładność danych. Wskazano nawet takie informacje jak ilość sztuk garnków, protez, butów czy tzw. pasiaków znajdujących się na ekspozycji (Ziarkowski, s.80). Co ciekawe, w całej części poświęconej historii Muzeum nie zwrócono uwagi na ewentualne zagrożenia dla ekspozycji. Chociażby niedawna kradzież napisu „Arbeit macht frei” z nadbramnej wejściowej była bardzo medialnym i karygodnym incydentem, który powinien w takim opisie się znaleźć. Jednocześnie ciekawe dla czytelników byłoby rozwinięcie tego tematu i wskazanie innych, podobnych problemów placówki. Ewentualnych kradzieży eksponatów, niewłaściwego zachowania turystów czy innych sytuacji negatywnie oddziałujących na jej funkcjonowanie.

„Muzeum Auschwitz Birkenau jako komponent wartości pobytu turystycznego w Krakowie (w latach 2008-2010)” to tytuł rozdziału trzeciego, autorstwa Renaty Seweryn. Autorka na samym wstępie, powołując się na wyniki innych badań, stawia Kraków na pierwszym miejscu wśród najatrakcyjniejszych turystycznie miejsc w Polsce. Przytacza również takie wyróżnienia jak najmodniejsze miasto świata w 2007 r. (wg amerykańskiej agencji internetowej Orbitz), jedno z najbardziej popularnych miast Europy w 2006 r. (choć nie podaje źródła) czy też najatrakcyjniejsze turystycznie miasto Polski w 2008 r. (wg agencji Synovate) (Seweryn, ss. 86-87). Warto zwrócić uwagę, że Małopolska jest najprawdopodobniej najciekawszy turystycznym regionem w Polsce. Świadczyć może o tym wykres ze strony 87, na którym oprócz Krakowa znalazło się na drugim miejscu Zakopane, a na trzecim Tatry. W następnym podrozdziale Seweryn analizuje jaki procent turystów odwiedzających Kraków decyduje się na wizytę w Oświęcimiu. Powołuje się na wyniki badań przeprowadzonych przez Małopolską Organizację Turystyczną. Z ciekawszych wyników warto zauważyć, że wśród przybywających do Krakowa turystów chęć zwiedzania Auschwitz-Birkenau deklaruje więcej cudzoziemców niż Polaków (przewaga w ostatnim roku wynosiła aż 80% na korzyść obcokrajowców (Seweryn, s. 90)). Równie istotna jest deklaracja ponad połowy badanych (ponad 60%), że dawny obóz zagłady jest największym walorem poza obszarem Krakowa. W dalszej części opisywane są wyniki badań dotyczących m.in. przeważających narodowości wśród odwiedzających Oświęcim, jaki środek transportu jest najczęściej wybierany oraz jaka jest długość pobytu odwiedzających Kraków. Ostatni podrozdział traktuje o sylwetkach typowego gościa krajowego i zagranicznego. Wszystko jest opisane klarownie i zrozumiale, co świadczy o wysokim profesjonalizmie autorki.

Najkrótszym, liczącym zaledwie 8 stron rozdziałem jest „Analiza turystyki martyrologicznej w Muzeum Auschwitz-Birkenau w latach 2000-2010”. Autor Krzysztof Borodako pracował na podstawie danych statystycznych Muzeum. Interesujące jest śledzenie ciągłego wzrostu zainteresowania wizytą Oświęcimia. W przeciągu 10 lat liczba osób zwiększyła się o 218%, z 435 tys. na 1 380 tys. na rok. Bardzo interesującym wynikiem jest struktura narodowości odwiedzających Muzeum. Na pierwszym miejscu są oczywiście Polacy, ale co ciekawe w okresie przeprowadzania badań nie stanowili większości odwiedzających. W latach 2007-2010 stanowili kolejno 36%, 43% i 38% ogółu zwiedzających. Na drugim miejscu w 2010 r. znaleźli się Brytyjczycy (10%, 6%, 6%), na trzecim Włosi (4%, 5%, 5%). W dalszej kolejności znaleźli się m.in. Niemcy i Francuzi. W drugiej części tego niewielkiego rozdziału badana jest sezonowość turystyki martyrologicznej w Muzeum Auschwitz-Birkenau. Wyniki są raczej proste do przewidzenia, najwięcej odwiedzających jest w miesiącach letnich, zwłaszcza w sierpniu. Najmniej zaś turystów zwiedza Muzeum w grudniu, styczniu i lutym, gdy jest zimno, a placówka jest otwarta najkrócej. Jako ciekawostkę można potraktować badanie dotyczące wpływu wybuchu wulkanu na Islandii w kwietniu 2010 r. na przyjazdy turystów w tym miesiącu. Rzeczywiście

przez następne kilka dni po utrudnieniach w ruchu lotniczym wyraźnie spadła liczba odwiedzających Muzeum.

Ostatni rozdział monografii jest najprawdopodobniej najważniejszy z punktu widzenia autorów. Jest oparty na badaniach własnych Uniwersytetu Ekonomicznego i nosi nazwę „Motywy, zachowania i opinie odwiedzających Muzeum Auschwitz-Birkenau w 2011 roku (w oparciu o wyniki badań własnych)”. Autorami poszczególnych podrozdziałów są Krzysztof Borodako, Michał Rudnicki oraz Jadwiga Berbeka. Przede wszystkim imponuje bardzo profesjonalne podejście do tematu, z bardzo dokładnym i przemyślanym wyborem reprezentatywnej grupy. Całe badanie jest bardzo szczegółowe, ciężko znaleźć jakiegokolwiek słabe strony czy pominięte elementy. Badano m.in. sposób podjęcia decyzji o przyjeździe, sposób zwiedzania, osoby towarzyszące, motywy przyjazdu do obozu, oceny przewodników, obsługi, kolejności zwiedzania, ekspozycji, a nawet czystości toalet. Bardzo dużym atutem jest wyraźne rozróżnienie wyników dotyczących turystów krajowych jak i zagranicznych. Najbardziej jednak interesujące są badania dotyczące odczuć turystów po wizycie w Muzeum oraz wpływ na rozwój ich osobowości. Warto zwrócić uwagę na uczucia, które dominowały wśród odwiedzających (Berbeka, s.157). Są to smutek (63,6%), zaduma (54,3%) oraz wzruszenie (37,2%). Negatywne emocje targały stosunkowo niewielką liczbą badanych (złość – 15,2%, gniew – 12,8% i nienawiść 11,5%). Innym ciekawym wynikiem jest ocena respondentów na ile wizyta wzbudziła w nich szacunek do życia: 66,5% odpowiedziało zdecydowanie tak, a 27,4% raczej tak. Podobnie wyglądają wyniki dotyczące wrażliwości na cierpienie ludzkie, refleksji nad ludobójstwem oraz zastanowienia się nad kondycją moralną współczesnego społeczeństwa. To pokazuje jak wielką rolę odgrywa Muzeum w kształtowaniu wrażliwości i zadumy wśród odwiedzających.

Wszystkie wyniki badań są wartościowe, zwłaszcza dla Muzeum Państwowego Auschwitz-Birkenau. Tak naprawdę, jedyne czego brakuje to opinie pracowników i przewodników o tym jak zachowują się turyści podczas wizyty w Muzeum. Czy umieją zachować powagę, jakich zachowań oczekują od personelu i czy często występują przejawy nieodpowiedniego, niegodnego zachowania. Takie badanie mogłoby być ciekawym uzupełnieniem mówiącym o podejściu turystów do tej nielekkiej tematyki. Ogólnie jednak oceniam „Turystykę martyrologiczną w Polsce...” bardzo pozytywnie. Ta niewielka książka jest wartościowym uzupełnieniem wiedzy o tym elemencie turystyki kulturowej. Pewna część badań niekoniecznie ma duże znaczenie dla osoby niezwiązanej z Muzeum Auschwitz-Birkenau, lecz zebrana teoria oraz historia różnych miejsc martyrologii stanowi cenny walor i jest godna polecenia zarówno dla osób zajmujących się teorią turystyki kulturowej jak i praktyków turystyki, np. pilotów wycieczek.